

FORGÁCH ANDRÁS:
A SZŰZ, A HULLA, A PÜSPÖK ÉS A KÉSEK

A TÖRTÉNET VISSZAPERLÉSE

Úgy kezdődik, hogy egy zöld zakós ember szedi a jegyet. Lónyay és Ráday utcának hívják a nézőtér két oldalát, mint azt a két utcát, amely a Stúdió K.-t közrefogja. A zöld zakós mappával a kezében, készségesen mutogatja a helyeket. A kicsi teremben, a fal mellett színészek ülnek, néha odabiccentenek egy nézőnek. Aztán a zöld zakós becsukja az ajtót, a terem közepére áll, köré sereglenek a színészek. Kezdjük. Pedig már elkezdték.

A *Szűz, a Hulla, a Püspök és a Kések* című darab lesz ma, Forgách András írta Gabriel García Márquez regényéből, az *Egy elő-re bejelentett gyilkosság* krónikájából vagy annak alapján, vagy annak felhasználásával, vagy adaptálta, dramatiszálta, színpadra alkalmazta, netán álmodta, vagy éppen kényszerítette. *Based on*, ahogy az angol mondja.

Elkezdődik a már amúgy is elkezdett előadás: van egy Hulla („karibi arab”), akit több mint negyven késszúrással meggyilkoltak, és

pap, a jegyzőkönyvet valaki gépeli - hopp! a zöld zakós gépel, kemény kartonból készült mappája hátoldalát kopogtatja körmeivel. A következő jelenet már nem ott, nem akkor és nem azokkal a szereplőkkel játszódik. Mindenfelé ugrálunk az időben. Megyünk előre és vissza. Keressük a történet okát - a régmúltban, a gyilkosság előtt és a gyilkosságot követő anketban, melyet egy zöld zakós Vizsgálóbíró vezet. Együtt keressük az okot, együtt rekonstruáljuk a történetet, hiszen az én nézői erőfeszitésem is kell ahhoz, hogy ezeket az időben és térben szétszórt darabkákat megpróbáljam összerakni, koherens történetté kerekíteni. A néző ugyanazt teszi, mint a zöld zakós ember, akinél nem tud se többet, se kevesebbet. Vele haladunk ebben a lassan feltáruló történetben. A Vizsgálóbíró úgy akarja rekonstruálni ezt a történetet, hogy néha belép, kérdez, faggat, máskor meg segítkezik, kellekeket nyújt oda a színészeknek, leállítja, majd folytatásra buzdítja őket,

tanácsot ad, kijavítja a rossz kiejtést és a stilisztikai hibát. Eközben elsősorban a karibi római katolikus arab meggyilkolásának szövevényes történetét nézzük, ez az egyik jelenet, amely a szemünk láttára zajlik, holott ez már a Vizsgálóbíró által rekonstruált változat, egyfajta újrajátszás. A zöld zakós Vizsgálóbíró, a Játékmester, a Magister Ludi pontosan tudja azonban, hogy minden színházi előadás újrajátszás, és mégis azt kell elhitetnie, hogy nem az. Eszes szerint hogyha egy karibi arab meggyilkolásának rekonstruált történetét nézzük, ha azt látjuk, hogy el- vagy újrjátszanak egy olyan történetet, amely már korábban megtörtént, akkor ennek a játéknak nem lehet- lenne tétje. De a zöld zakós tudja ezt. S a zöld zakós, ki folyton rajta tartja a szemét a történeten és szereplőin, hagyja ezt a történetet úgy kibontakozni, hogy az valóban visszavigyen minket a történet jelen idejébe, és ne egy reflektált, megismételt történet legyen.

Négyszer hat méteren - ekkora a Stúdió K. színházterme - kell megoldani ezt a sokszereplős, sokhelyszínes, különböző idősíkokban egyszerre játszódó történetet. A mintegy negyven jelenet összefűzése, azaz a váltások, helyszínek, átmenetek ötletesen, változatosan, szépen megoldottak. Egy ilyen dráma esetében talán ez az egyik kulcskérdés: hogyan sikerülnek a váltások. Ott van például az a jelenet, amikor az egyik szereplő a tükör előtt átöltözik - szerepet vált, anyából kupimamává vedlik át -, és miközben öltözik, kibontja a haját, kirúszozza a száját, mögötte már folyik a jelenet, amelybe be kell lépnie. Egy kuncsaft megköszöni neki a kiszolgálást, az asszony a saját nevét együtt mondja a kuncsaftjával, mintha csak *a bordello* szlogenjét mondaná. Es így lép be a jelenetbe. Máskor egy kellék is elég ahhoz, hogy egyik jelenetből átvezessen a másikba, nagyot bukfenchezve az időben: az első jelenet Hulláját egy pap boncolja,

Eszes Fruzsina (*Menyasszony*), Csák Zsolt (*Völegény*), Kiss Attila (*Plébános*) és Homonnai Kata (*A Menyasszony anyja*)

vizsgálhatja belső szerveit, melyeket a kiterített emberből húz ki: fehér, összecsavart vászondarab. Ezen méri a belső szerveken esett késszúrások mélységét; aztán ugrás az idő-ben vissza, és a Plébános a Menyasszony és a Völegény életét ezzel az összetekert vászondarabbal köti össze, amely a katolikus szertartás kelléke lett.

Meg lehetne (és meg kellene) írni ennek a vászondarabnak-lepedőnek az útját: talán alig van olyan mozzanata az előadásnak, amelyben ne volna jelen mint kellék - belső szerv, abrosz, szemfedő ---, s ha nincs jelen, akkor biztosan szóba kerül mint a Szűz lepedője, melyet a nászéjszakát követően ki kel-lene akasztania közszemlére.

a megírt: történetet, melyet az tesz bonyolulttá, hogy egy jeleneten belül párhuzamosan több térben és több idősíkból zajlanak azok az események, amelyek így vagy úgy, vala-milyen ok-okozati összefüggés révén kapcsolódnak az alaptörténethez, a gyilkosság-hoz. Az előadás nem jelzi ezeket a tereket és időket külön, azaz nem választja le őket egy-másról. Egy nagy közös térben, egy nagy közös időben megy végbe minden. Talán az egyetlen időjel az előadásban a Menyasszony viselte szürke, kapucnis kabát; mindig ezt viseli, amikor levelet ír, hogy szerelmét vissza-hódítsa, már jóval a gyilkosság után.

Mint ahogy van első és második olvasat,

hogy térjen vissza hozzá, ezt írja neki: „ne törd szét a képet, amelyik bennem megszületett”, és senkire rá sem pillantva - sem most, sem máskor - vonul át színen, miközben a Plébános *trancsírozza* a Hullát. A Menyasszony arról beszél, hogy undorodott a Völegény *brillantinos hajától*, a Plébános pedig a szem tájékán készül *behatolni a koponyába*.

A színészek tizenketten vannak. Legtöbben akkor sem hagyják el a termet, amikor nincsenek jelenetben, hanem kezdeti helyükön, a fal mellett belépésre készen állnak, vagy éppen ott öltöznek át, készülnek elő. Talán ennek a rekonstruált történetnek ők is szemlélői. Mintha egy nagy peren lennének, ahol ők bármikor beszólható tanúk és vádlottak.

Bogdán Árpád és Hannus Zoltán (*Ikrek*), középen Szabó Domokos (*Akit megölnek, és nem tudja, miért*) (Schiller Kata felvételei)

Ugyanilyen gazdag jelentésük van a padlóból kiemelkedő és rugózó deszkalapoknak: a gyilkos Ikrek ezeken köszörülik a késeiket, mások rajtuk imitálják a friss házások nászéjszakai ringását, a bordélyban is ilyen ágyon himbálózhatnak, végül a deszka hivatott jelezni azt, hogy a Völegény és a Menyasszony végső találkozásukra megöregedtek: ráállnak a deszkára, egymás felé nyújtják kezüket, és az Ikrek rázzák a deszkát.

Nem is annyira a történet bonyolult, mint az elmesélés módja. A drámáé, és nem az előadásé. Következésképp az előadásé is. Pontosítok: az előadás nem, bonyolítja tovább

nézet? -- is. Amikor először nézem, akkor a történetet fejtem meg, másodszer szintén: a történet egyre jobban fel tud tárulkozni, a figyelem egyre több részletet, az ok-okozati összefüggések egyre sűrűbb hálóját képes befogni-befogadni. Az első nézet aligha tudja feltárni azt a szövevényt, *ahogyan* ezek a különböző idő-ben zajló események találkoznak - már nem ok-okozati összefüggésekről, nem szükségszerű összefüggésekről van szó, hanem időben egymástól távol elhangzó mondatok-mozdulatok egymásra találásáról. A lét és a véletlen elviselhetetlen logikájáról. Például amikor a Meny-

A tizenkét színész azonban huszonhárom szerepet játszik, és ez megnehezíti a dolgukat. Azok a színészek, akik egyetlen szerepet alakítanak mindvégig, könnyebb helyzetben vannak (akkor is, ha alakításuk következtelen); azonban az a színész, aki több ellentétes szerepben lép fel - például Homonnai Katalin, aki hosszú ideig jól körvonalazható és jól is körvonalazott szerepet alakít, egy jelentéktelen, korlátolt, kiszikkadt Anyát, ezután hirtelen, *korábbi önmaga ellentétéként*, telivér kurvaként kell megjelennie -, igen nehéz feladatot old meg. Ugyanígy sokféle szerepet játszik Topor Rita - hol cseléd, hol kurva,

hol tejboltos, hol menyasszony -, bár az időbeli ugrálások miatt nem könnyű öt különböző szerepeiben felismerni és beazonosítani. Nem minden figura osztható meg, ez jól látszik azon is, hogy a Szűz, a Vőlegény, az Ál-dozat és a Vizsgálóbíró szerepét játszó színészeknek egyetlen szerepük van. Némelyik alakítás azonban egyoldalú, mint például Nádasi László jóformán csak komikumra épített Ezredese, vagy éppenséggel nehezen körvonalazható, mint Csák Zsolt Vőlegénye, emlékezetes Eszes Fruzsina Menyasszonya és Kiss Attila, főleg a Plébános szerepében.

Forgách András darabja mai magyar dráma (legyen ez terminus technicus), nem adaptáció. Avagy annyira adaptáció, ahogy végső soron minden mű az: mindenkinek vannak elődei, akár vállalja, akár nem vállalja őt/öket. Minden mű *based on* egy másik, sőt sok másik. Forgách András drámájának vállalt elődje García Márquez regénye, ahonnan sok mindent át is vesz: neveket (a színlap „letagadja” a neveket, távolodni, függetlennedni akar a regénytől, és a színlap már az előadás része). szerenlőket.

a történetet és a történet kibontakozásának menetét. A regény a gyilkosság előre bejelentett és meg nem akadályozott voltán töpreng, a dráma és az előadás viszont magát a történetet kívánja visszaállítani. Es éppen ez, a történet feltárulkozása rugaszkodik el a regénytől. A regény *az emlékezetben* fel-alá bók-lászva rakja össze-rekonstruálja a történetet; ebben az emlékezetben bolyong a XX. századi regény, mérföldkövei: Proust, Joyce, Woolf vagy Nabokov. Könnyű a prózának az emlékezetben bolyongania. A dráma - és az előadás - viszont úgy valósítja meg a történet visszaállítását, hogy létrehozza a Vizsgálóbíró-t és általa egy rekonstrukciós helyzetet, amelyben a történet újrajátszható. Van ugyan Vizsgálóbíró a regényben is, azonban csak egyike az emlékezet hordozóinak, csak egy lehetséges emlékezet. Ez a Vizsgálóbíró viszont, ez a zöld zakós, irányítja a játékot, úgy, hogy nem egyszerűen le- vagy újrajátszhatja mint *ismert* történetet, hanem a játék által ő is meg akarja érteni, fejteni a történetet, amely számára is *ismeretlen*. A Vizsgálóbíró

egyszerre lesz a Rendező analógiája, aki irányít, és a Nézőé, aki megfejt. A Rendezőé, aki kódol, a Nézőé, aki dekódol. Hiszen a Vizsgálóbíró maga a *Rendező*, a metafora, és a *rendező*, a tényleges, a színlapra kiírt, azaz Fodor Tamás. Miközben *Néző is*, hiszen ott áll a fal mellett, a többi néző-színésszel együtt, boncolja a történetet, és ugyanúgy nem érti, de meg akarja érteni, mint én, a *néző*. A történetet ő sem kapja készen, hanem a szemem láttára előállítja. Ez az ő titka.

TOMPA ANDREA

Forgách András: A Szűz, a Hullá, a Püspök és a Kések (Stúdió K.)

Díszlet: Szegő György. Jelmez: Németh Ilo-na. Rendező: Fodor Tamás.

Szereplők: Kiss Attila, Eszes Fruzsina, Homonnai Katalin, Hannus Zoltán, Bogdán Árpád, Csabai Judit, Topor Rita, Nádasi László, Szabó Domokos, Nyitrai Illés, Fodor Tamás, Csák Zsolt.

SPIRÓ GYÖRGY: SZAPPANOPERA

Akiért a csengő szól

Énszerintem korfüggő az, ahogyan egy nem várt csöngetésre reagálunk. Aki fiatal, izgalt örömmel szalad az ajtóhoz, és egyáltalán nincs ellenére a hivatlan látogató. Harminc-negyven fölött már csökken az ember lelkesedése, s nem biztos, hogy eléggé kíváncsi. A még idősebbek esetében pedig - történelmi okokból - egyenesen kitörhet a csengő-frász. Vagy csak a tapasztalati óvatosság, miszerint aki megkeres, az akar valamit.

Mármost akikhez Spiró György legutóbbi *zeitstückjeiben* becsöngetnek - és mint kritikájában Zappe kolléga észrevételezte: valamennyiben becsöngetnek -, azok nem sorolhatók a lelkes ifjak kategóriájába. Mindegyikük abba a helyzetbe kerül - a Kwartett-beli Feleség, a *Honderű* özvegy Annamarija és a *Szappanoperában* szereplő Nő -, hogy beállít hozzá valaki, aki minden szempontból idegen. Más világból, más világnézettel érkezett. Másképp lát, hall, gondolkodik. Mások az értékei és az értéktelenségei. Es akar valamit.

Az összekerülő felek tulajdonképpen birokra kelnek - verbálisan persze. Es bár a feltörő sok rossz tapasztalat, jogos keserűség és minimum maliciózus írói ítélet mögül ez alig látszik ki, végül, végső soron, végeredményben mégsem lesz feltétlenül vesztes a jobbik. Nem válik legyőzhetővé, megalázhatóvá. Spiró ugyanis titkos optimista - kockázatom meg szeretettel.

A húsba vágó és szívbe markoló *Szappanoperában* a negyvenes doktornőhöz csönget be egy üzletkötő, aki a zsidó kárpótlás ügyében tesz aianlatot. Céee italék ellenében

vállalja, hogy a megbízó nevében igényt jelent be, intézkedik, lebonyolít, s begyűjti a jövőben felmerülő összes lehetséges kárpótlási pénzt, amelyet külföldi bankok vagy cégek, vagy államok a második világháború zsidó áldozatainak és leszármazottainak szánnak. A nőnek két problémája akad a dologgal; egyik nagyobb, mint a másik. Részint elvei vannak, melyekkel ellenkezik az efféle kárpótlás. Részint pedig megdöbben, hogy ezek szerint létezik valami „hivatalos” lista, melyen ismeretlen kritériumok alapján zsidóként meghatározott személyek szerepelnek.

Míg az ügynök próbálkozik, mi lassan képet alkothatunk a doktornő eszményein túl legszemélyesebb valóságáról is. Felmérhetjük, mire jutott az elveivel. Vethetünk egy-egy pillantást nyegle lányára, közönyös fiára és fizikailag-szellemileg tönkrement édesanyjára. Egész, vesztes életére és kétségbeesés táplálta, szigorú, erős belső tartására.

A Nő és a Férfi polémiája egyszerre ideologikus és idealisztikus. Az utóbbin azt értem, hogy tartalmaz olyasmit, ami az életben manapság gyakran fájóan hiányzik az emberek kommunikációjából: érvelést, figyelmet, a másik megértésének szándékát. Lehetne ez kettejük között igazi találkozás az előszobában, de a Nő nem adja magát az egymásra találáshoz. (Bár nem mernék megesküdni arra, hogy a darabon túl nem gondolja mégis meg magát.)

A *Szappanopera* ősbemutatóját - már-már hagyományosan - Vincze János rendezte meg a Pécsi Harmadik Színházban. Vincze ezúttal is szikár, pontos és szabatos munkát

adott ki a kezéből. (Nyilván nem véletlen, hogy a szintén elevenbe vágó, de terjengősebb, szétfolyóbb *Honderűt* kihagyta a maga Spiró-ciklusából.) A rendező konkrét jelenléte az események mögött leginkább talán a párbeszédbe iktatott bátor, hosszú csendekben érhető tetten. Felvillanyozóan jó például a percekig tartó néma ügynöki feszengés, míg a Nő precízen végigolvassa a felkínált szerződés összes oldalát. Amúgy Vincze azt játszatja el a főszereplőkkel - Koszta Gabriellával és Lipics Zsolttal -, ami írva van. Nem kevesebbet és nem többet. A mondatba némi szemrehányás is vegyül, ugyanis a darabnak van néhány dramaturgiai indokolatlan pontja, amelyen a játéknak kellene átsegítenie bennünket.

Mindenekelőtt az előadásnak valamiféle (színészi) magyarázattal kellene szolgálnia arra, hogy a Nő és a Férfi dialógusa miért tart ki ilyen sokáig. Félreértés ne essék, igazán nem hosszallem a mindössze másfél órás produkciót, de az, ugye, öt perc alatt nyilvánvalóvá vált a felek számára, hogy itt nem lesz üzlet. Ehhez képest azonban bizonytalanságot, habozást nem érzékeltet a játék. Egy pillanatig sem hisszük, hogy a Nő a következő percben talán kidobja az ügynököt, vagy hogy a Férfi fog mindjárt távozni. A helyzet megszakíthatatlanságát indokolhatná persze, ha az asszonynak feltett szándéka volna meg vagy legyőzni a Férfit. Ha azért pazarolná idejét és energiáját a vitára, hogy erkölcsi fölényét, morális diadalát nyilvánvalóvá tegye. Érthető is lenne, ha ilyen sikerre vágya ma-gánéletének kudarcai közepette. Am ehhez